

A néprajz jelene és a jelen néprajza

Interjú Szabó Mátyással

Hogyan fordult az érdeklődésed a néprajz felé, és mi készített arra, hogy ezt a pályát válaszd?

Kezdetben nem a néprajz volt az érdeklődésem központjában. Érettségi előtt mindegyiknél a történelem érdekelt. Líceumban érettségiztem, és már a második–harmadik évben nagyon sokat olvastam. Amikor 1950-ben felvételi vizsgát tettem a budapesti bölcsészkaron, akkor már kezdődött egy átlépés a régészet felé. Az akkori oktatás struktúrája olyan volt, hogy az elsőéves régészek, néprajzosok, művészettörténészek ugyanazt tanulták. Ebben volt egy bizonyos logika, ez idő alatt kikristályosodhatott, hogy kinek-kinek az érdeklődése merre fordul végérvényesen. Az első hónapokban a régészeti érdeklődésemen kívül kezdtem a néprajz felé orientálódni. Nagyon jó előadóink voltak, művészettörténetből Vayer professzor úr, egyetemes néprajzból főleg Vajda László. Ő elsősorban etnológus volt, nemzetközi néprajzzal foglalkozott. Érdekes volt, amit előadott, akkor főleg Afrikáról.

Az első év második felében kapcsolatba kerültem Diószegi Vilmosmal és K. Kovács Lászlóval. K. Kovács László akkor mágnesként vonzotta magához az embereket. Nem tartozott azok közé, akik sémaszerűen előadást tartottak, hanem főleg néprajzi filmezéssel és fotóval foglalkozott. 1951-ben elhívott Egyházaskozárra, ahol az odakerült moldvai csángók között filmezte Diószegi Vilmossal együtt a kecskejátékot. Ez közel egy hétig tartott. Eldugott hely volt akkoriban Egyházaskozár, nem volt villany, tizenkét kilométert kellett gyalogolni az állomásról, Diószegivel egy rúdon, vállon vittük végig a nehéz felszerelést, a régi típusú felvevőgépet, amelyben nem szalag, hanem egy vékony drót volt. Az egykori svábok házaiba betelepült csángókkal dolgoztunk. Fölvettük a játékot, egy este a hanganyagot, másnap pedig több részletben eljátszottuk a szereplőkkel.¹ Közben Diószegi is foglalkozott a maga témájával, nekem pedig K. Kovács László kiadta, hogy a népi festékanyagok összetevőiről faggassam ki az ottaniakat, meg hogy figyeljem, mi minden történik a filmezés közben, számoljak be arról, hogy a jelenlévők, a nem szereplők hogyan viszonyulnak a dologhoz.² Ez az út fantasztikus volt, egy archaikus kultúrával szembesültem ott.

Visszatértemkor már nem volt kérdés: a néprajzra tettem a hangsúlyt, a második félévben már inkább néprajzi könyveket, cikkeket olvastam. Közben Ortutay szemináriumára is bejártam, az is nagyon érdekes volt. Előadást csak másodéves korunktól tartott, de a szeminárium, ahol együtt voltak a másod-, harmad-, negyedévesek, nyitott volt. Ez is egyre jobban terelt a néprajz felé. Marót Károly is indított külön egy előadás-sorozatot, mágiáról, vallásról, ősvallásról, amelyre csak hárman–négyen jártunk, Róna-Tas András, Ziniel Katalin (elvégezte a néprajzot, aztán Amerikába került) és Istvánovics Márton, meg még tán egy-két történész. Tálasi és Ortutay voltak a rendszeres néprajzi előadók, Bodrogi is hallgattuk.

A tárgyi néprajz jobban vonzott, mint a folklorisztika. Ebben szerepet játszott, hogy jómagam is parasztcsaládból származom, Gyuláról. A családuk az 1930-as években, mikor én hároméves voltam, fölkerült Budapestre, az iskoláimat már Budán, a XI. kerületben végeztem. Annak ellenére, hogy nem töltöttem a gyerekkoromat vidéken, paraszti környezetben, az egész felfogás, atmoszféra, amelybe belenőttem a mi családukban, a kisparaszti magatartást követte, ha nem is a milióban, de a gondolkodásban.

A családotod felszámolt egy gazdaságot?

Nem nagyon volt miből fölszámolni, mert ami anyám és apám részéről megmaradt, az is széttagolódott kis semmiségekre. Ami onnan származott, az éppen csak arra volt elég, hogy apám valamiféle egzisztenciát tudjon teremteni Budapesten. Gyakran jártunk le Gyulára, ott is nyaraltunk, olyankor – kisiskolás koromban – teljesen belekerültem a *proper peasants* világba. Apám egyik unokatestvére, aki a paraszt prototípusa volt, nagyon szeretett bennünket, sokat jártunk a kis tanyájára. Pontosan a román határ mellett volt néhány hold földje. Ez volt az egyik indíték, hogy a tárgyi néprajz felé orientálódtam. A másik meg Tálasi.

A Tálásival való konzultációk során úgy alakult, hogy a szakdolgozatomat hozzá írtam. A témához nem is annyira az én meggondolásom vezetett, hanem Tálasi mindent rendszerező, jó előre kigondolt, hosszú távú tervei szerint alakult így. Így került sor a szénagazdálkodásra; a témát már másod-, harmadéves korunkban megkaptuk, a terület a Berettyó alsó részének jó néhány helysége Szeghalomtól Csongrádig. Csongrád azért került bele, mert odavaló volt Katona tanár úr, őt is külön megemlítem. Nagyon-nagyon jó kapcsolatunk alakult ki vele, talán négyszer-ötször is voltam Csongrádon egy-egy hétre. Az édesapja vendége voltam, aki állatorvosként dolgozott, ő is eljuttatott adatközlőkhöz. A terepmunka túlnyomó része Békés megyében, Dévaványa központtal zajlott. Ott is volt egy néprajzos, Bereczki Imre, Tálasi professzor jó barátja. Az ő segítségével olyan adatközlőkhöz jutottam, hogy boldognak mondhatja magát az a néprajzos, aki olyan adatközlőkre tesz szert.³ Például egy Felvölgyi József nevű, akkor nyolcvan év fölötti, már ágyban fekvő parasztemberre emlékszem. Nagyon szívesen vette a látogatásaimat, kitűnő feje volt, csak tőle tíz-tizenöt óranyi anyagot gyűjtöttem.⁴

Ebben az időben Hofer Tamás mellett talán én voltam az, aki a legtöbbet jártam a terepet. Ugyanis a Népművészeti Intézetnek is dolgoztam, amelynek szüksége volt ilyen besegítő emberekre. Abban az időben vidéki kultúr csoportokat, tánccsoportokat alakítottak az ország szinte minden részén. Ha jött valami jelzés a Népművészeti Intézetbe a fellépésről, akkor kiküldtek valakit, hogy legyen jelen, számoljon be, képviselje az intézetet ezeken a helyeken. Ezt két évig csináltam.

Szóltak a hét elején, hogy hét végén hova kell menni?

Pontosan. Katona tanár úr is benne volt ebben, ő is közvetített. Az intézettől kaptunk kiküldetési rendelvényt, és megkaptuk a 31 forintos napidíjat, ami akkoriban nagyon sokat segített. Ezeket a műsorokat szombat este rendezték, az ember szombat reggel vonatra ült, másnap jött vissza.

Ez milyen tapasztalatokat eredményezett?

Mindenekelőtt táj- és emberismeretet. Eljutottam az ország legkülönbözőbb részeire. Azok a népi programok sok helyen nagyon magasak voltak, öregek énekeltek, táncoltak. Bővítette az ember néprajzi tudását és látószögét, és maga a táj, a falu, olyan helyek, ahol azelőtt soha nem jártam.

Harmadéves koromban a Népművészeti Intézet szervezett egy komoly, jól átgondolt gyermekjátékgyűjtő munkát. Együtt dolgozott egy néprajzos, egy népzénesz, egy rajzos és körülbelül 15-20 gyerek, 11 éves fiúk és lányok. Egy szervező volt velünk, aki mindig előrement a következő helységbe. Vas és Zala megyében jártunk, közel egy hónapos út volt, két-három napot időztünk egy helyen. Segítettek a helyiek, pedagógusok. Az ottani gyerekek megtanították a mi gyerekeinket a játékokra. Kitűnő volt, jártunk vagy 8-10 helyen. Nem is tudom, hogy aztán hogyan kezelték az anyagot.

Akkoriban politikailag elég sötétre fordult világ volt. Milyen perspektívát, feladatot láttatok a néprajz és magatok előtt, amikor a parasztot megfosztották a földjétől, kuláklis-táival és kitelepítéssel sújtották?

Valami volt abból, ha nem is teljesen tudatosan, hogy dokumentáljuk ezt az időt. Ez volt a tsz-be kényszerítésnek a legkeményebb ideje. Valahol Dévaványa környékén mesélték, hogy éppen azokban a hetekben két parasztot éjjel agyonverték. Kihúzták őket a ház elé, és otthagyták. Nagyon sokszor előfordult, hogy síró paraszttal találkoztunk, akik a gyűjtés során elmondták bánatukat.

Az, hogy a jelen dokumentációja feladat, akkoriban még alig merült föl. Inkább egy letűnően levő, múltbeli paraszti világ rekonstrukciója volt a jellemző.

Teljesen. A nagy cél, a szent feladat megragadni valami ősit, valami legrégebbit. Az én esetemben ennek nem volt különösebb jelentősége, mert a szénagazdálkodást kutattam, azt fényképeztem. Kimentem az emberekkel, néztem a munkát, a technikát, az eszközöket. Az én témámhoz nem kellett túlságosan visszafelé fordulni, hiszen jelenkori dokumentáció is volt. Ez a téma természetéből adódott.

Akkoriban ennek muzeológiai vonatkozása is felmerült?

A Néprajzi Múzeummal komoly kapcsolatot tartottunk fenn, mert az szerves része volt a képzésünknek. Különböző feladatokat kaptunk, én például egy halászati gyűjteményt katalogizáltam. Ez tárgygyűjtéshez is vezetett, tudniillik a szénagazdálkodásnak az eszközeit próbáltam megragadni.

Volt más is Fél Edit jó svájci kapcsolatain keresztül. 1955-ben lehetett, hogy valaki jött, és hozott egy kiváló fényképezőgépet, ami addig a múzeumban nem volt, nagy szükség volt rá. Kompenzációképpen azt mondta, hogy nagyon szívesen venné, ha néprajzi tárgyakat kaphatna, őt a gazdálkodás, pásztorkodás érdekelt. Fél Edit megszervezte, hogy én menjek el tárgyakat gyűjteni az én területemre, ahol az embereket már ismertem. Ezen az úton nagyon szép kollekciónak sikerült összeszedni pásztortárgyakból,

botokat, kolompokat, állatgyógyító eszközöket, és a fénypont egy háromméteres, nagy szénavilla volt. A szénamunkának nincs olyan nagy tárgyi kultúrája, de kaszákat stb. behoztam.

Fél Edit ekkoriban nem tanított az egyetemen, és Ortutay 1949-es Néprajzi Társaságban elmondott beszéde után kicsit a szakmai közélet perifériájára került. Vele hogy kerülnétek kapcsolatba?

Fél Edit mindezek ellenére a magyar osztálynak volt a vezetője. Már a gyakorló évünket megelőzőleg kapcsolatba kerültünk vele, részben Róna Tason keresztül. Fél Edit privát szemináriumokat tartott, néprajzi beszélgetéseket a lakásán. Ezt Hofer Tamás is megírta. Istvánovits, Andrásfalvy, Hofer Tamás, jómagam és még valaki volt, akik rendszeresen, másfél–két éven keresztül jártunk föl hozzá. Látszott, hogy nagy volt a tanítás iránti igénye.

Jelentős szerepet játszott a múzeumi gyakorlatunkban az ötödik év. Bejártunk, mint akármilyen más dolgozó, fizetést is kaptunk, ami abban az időben nagyon is kellemes és elegáns körülményeket biztosított számunkra. Igen komoly intellektuális környezetbe kerültünk, sok mindenről volt szó. Ha valaki írt valamit, azt megbeszéltük. Csermák Géza is részt vett ebben, aki szintén a Magyar Osztályon dolgozott.

A pátyi kutatásban benne voltál?

Igen. Az alakuló négy-öt ember között voltam, ami aztán kibővült, és körülbelül tizen járták meg Pátyot, többször. Tanulságos volt. Mindenfélét gyűjtöttünk, amit természetesen beadtunk a Néprajzi Múzeum adattárába. Én a pátyi milimárisokról írtam egy kis tanulmányt.⁵ Páty lapos terület, ahol nem volt sok szántó, de kitűnő legelők voltak, és rengeteg tehenet tartottak. Akkor, 1953–1954-ben szinte elképesztőnek tartottam, ahogy mesélték, hogy az akkor javakorabeli asszonyok, akik úgynevezett milimárisok voltak, a tejet vitték Budára eladni. Igen ám, de hogyan? Az esti fejést leeresztették a kútba, hideg vízre, amelyet hajnalban már két órakor fölpackoltak az asszonyok a karjukra, kezükbe, fejükre, és így mentek húsz–huszonöt liter tejjel. Éjjel két órakor indultak, hogy hét órára Budán legyenek. Ez számomra olyan elképesztő volt, hogy emberek így tudnak élni! Aztán vissza, természetesen gyalog, át a hegyen, 22–24 kilométert. Kérdeztem, hogy nem lehetett volna kocsit fogadni, hiszen öten-hatan is együtt mentek. Igen, mondták, de az annyiba került volna, hogy elviszi bevételüket. Ez is a néprajzi élményeim közé tartozik. Mikor délután visszaértek, a házimunkát és minden egyebet el kellett végezniük. Később is többször visszagondoltam rá, hogy amikor kérdeztem, hogyan voltak képesek mindezenre, azt mondták: „Ez olyan természetes.”

Egyszer eszembe jutott mindez, ugyanígy fogalmazott valaki egy északsvéd tanyán Älvsros községben (Härjedalen tartomány), valamikor az 1970-es évek végén, amikor egy nagyon jó adatközlővel beszélgettem a régi időkről. A vidék híres a szörnyű teleiről, a falu be van építve a hegy aljába, ahol gyakori a mínusz 20–30 fok. Akkor még a svéd vidéken sem volt bevezetve az elektromos áram. Kérdeztem, hogy bírták ezt a nagy hideget. Azt felelte: „Hát ez volt, nem gondoltunk mi másra, így kellett élni.” Ez mindig

eszembe jutott a néprajzi munkálkodásom során: nem úgy kell fölfogni az eseményeket, mint speciális dolgokat, hanem mint a hétköznapi legnormálisabb eseményeit. A néprajzi gondolkodás kicsiszolásáról volt szó.

Az első, indító kapcsolatok megmaradtak később is?

Igen, szinte napjainkig, az utóbbi évekig. K. Kovács László többször meglátogatott Svédországban, Finnországban keresztül. Ő később megismertetett Kustaa Vilkunával. Ő volt az, aki föltűzött bennünket; politikai tekintetben is, hogy csak egyet meséljek: nemrég aktuális volt Sztálin halálának ötvenedik évfordulója. Mikor Sztálin meghalt, megünnepeztük K. Kovács László szobájában, amely sötétkamra is volt, ahová (a filmek előhívása miatt) be lehetett zárkózni. Bementünk, ölegettük egymást, feketébe, sötét ruhába öltözve, kinek mi volt. Kitérgyaltuk ezt a fantasztikus eseményt.

Istvánovits Márton, Pesovár Ferenc, Andrásfalvy Bertalan és jómagam egy „négyesfogatot” alkottunk. Összetartottunk négy éven keresztül. Ugyanazt hallgattuk, ugyanazokon a problémákon gondolkoztunk, ugyanarra a dologra készültünk. Óriási erőt adott mindez, és nagyon sokban segített a tanulmányaim során. Mikor gyakorlatra került sor a Néprajzi Múzeumban, valamennyien egy szobában ültünk. Politikailag persze teljesen, száz százalékgig egyetértettünk. Találkoztunk még egyetemen kívül is. Ez soká tartott, Andrásfalvy többször, Pesovár egyszer meglátogatott Svédországban.

Egyetem után hogyan alakult az életed?

Egyetem után mindenki Pesten akart maradni. Mi úgy gondolkoztunk, hogy talán jobb, ha nem ragaszkodunk görcsösen Budapesthez. Szegedre kerültem, ahol nagyon jó volt, szerettem. Ott volt Bálint Sándor, akivel azonnal a lehető legjobb kapcsolatba kerültem. Rengeteget tanultam tőle, ő volt a néprajzi vezetőm, mivel Bálint Alajos, az igazgató régész volt, jó szakember. Volt egy kiállítási terv, amin dolgoztunk vagy fél évig. Be akartuk mutatni Szeged parasztságát, a tanyavilágot, amiből aztán 1956 miatt nem lett semmi. Jártam ki Mérgespusztára, Tápén gyűjtöttem Sándor bácsival. Elég sok múzeumi munka volt. Mi támogattuk Makót, mert ott nem volt muzeológus, átnéztük, katalogizáltuk a gyűjteményt. Ezt azelőtt Fél Edittől tanultuk meg, és elég nagy gondal végeztük. Az volt az elv, hogy egy katalóguscédulán keresztül meg kell tudni találni tízezer tárgy közül azt az egyet. Sokat tanultam, rengeteget katalogizáltam későbbi életem során az Északi Múzeumban is. Nem felejttem el soha, hogy hogy kell a tárgyhoz hozzányúlni. Két kézzel! Akkor is, ha kicsi, azt két kézzel kell megfogni. Fél Edit etikai hozzáállása nagyon magasrendű volt az olyan kérdésekhez, hogy egy néprajzi tárgyat hogyan kell megmenteni, ha elkezd szuvasodni: mindent bele, nem érdekes, mennyi időt vesz igénybe.

Ekkoriban jelent meg tanulmányod a szopásgátló eszközökről és eljárásokról.⁶ Nekünk Barabás Jenő elsőéves korunkban magyarázta az állattartást, és egyik példája ez volt. Említette, hogy mikor 1956 után kikerültél Svédországba, akkor ezt vitted magaddal mint egy belépőként a szakmába.

Valóban így volt. A témára a gyakorlati évünk során találtam, amikor több láda ilyen szopásgátló eszköz került hozzám katalogizálásra. Rájöttem, hogy ennek két típusa van: az egyik szöges, a másik billenő, négyszögletes. Erről már Gunda Béla írt korábban, de még nem alakultak ki ezek a struktúrák. Ezt jobban átnéztem, és a feldolgozás során kerültem levelező kapcsolatba a svéd tudományos világgal. Nagy lendülettel nekiálltam, elküldtem tíz-egynéhány levelet, Jorge Diastól, Portugáliától kezdve Gösta Bergig Svédországba. A legtöbb helyről kaptam visszajelzést és kitűnő anyagot, szempontokat, utalásokat, irodalmat. Annak alapján meg tudtam állapítani, hogy két különböző állattartó kultúráról van szó. Az egyik a szűrős szopásgátlót használja, amelyik a borjút el akarja választani, ez a tejgazdálkodó paraszti gazdaság. A másik a billegőt, ez csak időlegesen akarja elválasztani, ez a pásztori. Érdekes volt, hogy egy ilyen egyszerű eszköz alapján ezt így meg lehetett állapítani.

Ez így egy európai összefüggésrendszerbe illeszkedett.

Világösszefüggésbe, mert ennek megvannak a párhuzamai a dél-szibériai pusztáktól kezdve Dél-Amerikáig.

Igazi fordulatot 1956 hozott a pályád alakulásában.

Igen. 1956-ig, a szegedi munkám ideje alatt tulajdonképpen nem volt kialakult elképzelésem, hogy nagyobb távlatokban mit is csináljak. Próbáltam ösztöndíjakat szerezni Kelet-Berlinbe, Brűnnbe.

Aztán jött '56, Svédország. Miért Svédország? Ennek több összetevője volt. Tudtuk, hogy Svédország semleges állam, nem háborúzik, magas az életszínvonal, csinosak a nők, érdekes volt. Ehhez kapcsolódik, hogy levelezés útján kapcsolatba kerültem Gustav Ränkkel, Gösta Berggel és egy finnországi svédvel, Helmer Tegengrennel.

Az 1956-os események nekem azt jelezték, hogy ez az ország annyira zűrzavarossá vált, hogy itt néprajzi munkálkodást sokáig nem lehet majd végezni. Ez volt az egyik indítéka annak, hogy elhagytam az országot. A másik az volt, hogy mint afféle fiatal nyilván érdeklődtem a külföld után. Addig még a határ közelébe sem mindig tudtunk eljutni. Mikor megnyílt a határ, az nagy vonzerőt gyakorolt.

Itt egy pillanatra álljunk meg! Ez az indítás, Fél Edit, K. Kovács László, a négyesfogat, olyan emberek, akik mind itt maradtak, és mind csinálták tovább a néprajzot. Szöveget üt a fejembe, hogy mi volt az, ami Téged végül is kisodort vagy elvitt az országból?

Kellemetlen helyzetbe kerültem Debrecenben. Félttem. Ezekben az időkben az utolsó három hónapos tartalékostiszt-képzés során Debrecenbe kerültem, és a tisztté avatásom október végén lett volna. Mikor az események bekövetkeztek, az egyetemi zászlóalj szinte automatikusan, azonnal a forradalom mellé állt.

Akkor éppen benne voltál egy katonai kötelékben?

Benne voltam, és a következő történt. Tíz-egynéhány emberrel, akiknek én voltam a parancsnoka mint őrmester, teherautón kimentünk valamelyik hajdúvárosba, mert onnan jelentés jött, hogy ők egymást az emberek. Éppen nem ölték, de közel voltak hozzá, megverték a párttitkárt, többeket inzultáltak. Fenntartottuk a rendet, és akkor jöttek a helyiek, hogy ha már itt vannak a magyar katonák, akkor segítsünk nekik az egész átállásban. Írtam egy beszédet, és fölolvastam a téren a mikrofonba. Ennek híre ment különböző utakon, úgyhogy engem kerestek anyámnál, még 1956 decemberében. Attól tartottam, hogy megtalálnak. Abból a zászlóaljából mentek máshova is emberek, akik részt vettek az eseményekben. Volt, aki lövöldözött stb.

Minket az AI-es, Hortobágyi úti kaszárnyába szállásoltak el, amelyet november 4-én hajnalban szovjet tankok megtámadtak, lőttek. A nagy laktanyában az egyetemi zászlóalj mellett még tüzérek voltak, akik visszalóttek. Ebből aztán nagy csetepaté kerekedett, és azt hiszem, hat halottunk volt, akiket azonnal elástunk az udvaron. Onnan sikerült aztán megszabadulni. Félttem, hogy valami esetleg nyilvánosságra kerül. Voltak ott orosz szakos hallgatók, akik az eseményeket egy kicsit másképp látták, és kicsit föl is fújták, mikor jöttek a kivizsgálások. Abban, hogy néhány hónap múlva kerestek, ez is benne volt.

Több tényező szerepet játszott. Az egyik – az egyszerűség kedvéért – a kalandvágy. Mozogni, ha lehetőség van rá. Néprajzot művelni máshol, nem Magyarországon, és a félelem attól, hogy valamiféle következményei lehetnek annak, amibe én belekeveredtem, ugyan akaratomon kívül, de mikor már benne voltam, akkor szívvel-lélekkel csináltam.

*Mikor kikerültél, akkor kezdődött el az a nagy munkád, amely később a doktori értekezé-
sedet és az 1970-ben megjelent könyvedet eredményezte az állattartásról, pásztorkodásról.⁷*

Erről röviden annyit, hogy mikor kikerültem, már az első napokban kapcsolatot kerestem Gustav Ränkkel és Gösta Berggel. Elintézték, hogy szinte automatikusan a lundi egyetem néprajzi intézetébe kerüljek. A könyvtárban segítettem ezt-azt, ahogy a svéd tudásom alakult. Akkoriban az intézet vezetője Sigfrid Svensson volt, egyik legnagyobb jóakaróm, aki a délsvéd viseletről írt egy hatalmas viselettörténeti munkát.⁸ Egy év után abban állapodtunk meg, hogy leteszek egyfajta alapvizsgát, amely feljogosít arra, hogy nekiláthassak a licenciátusi cím megszerzésének (ami körülbelül megfelelt az itteni kisdoktorinak), anélkül hogy a teljes egyetemi képzésben részt kellene vennem. Kaptam speciális irodalmat, amelyet körülbelül egy év alatt átnéztem, s amelyből levizsgáztam Svensson professzornál.

A licenciátusi dolgozatomat 1962-ben védtem meg. Ez jó kétszáz oldalas, szintén az állattartással foglalkozó tanulmány volt. Akkor kezdtem el ezt a mozgásgátlókkal kapcsolatos munkát, amely aztán doktori kutatássá fejlődött, s ez jelent meg 1970-ben. Svensson professzor azért gondolta ezt így, hogy ne legyenek nagyobb nyelvi akadályok. Persze egy ilyen munkához több év szükséges, és közben meg is kellett élni valamiből. Dolgoztam Malmöben a múzeumban, ahol egy nemzetközi gyűjtemény rendezésében vettem részt egy másik muzeológussal együtt. Aztán egy évig dolgoztam egy kisvárosban, Landskronában, Lundtól negyven kilométerre. Közben itt-ott, például

Közép-Svédországban kisebb gyűjtemények rendbetételén, s volt katalogizálás és egyéb munka is. Ebből tartottam főnn magamat, később kaptam ösztöndíjat is. A téma – nyilvánvalóan – Tálásitól indult, s egyenes vonal vezetett eddig a munkáig.

Megjegyzem, hogy azután, hogy ez a téma 1970-ben megjelent, többet szinte hozzá sem nyúltam, ami egy kicsit kár. Az alapanyag, amelyet gyűjtöttem, irodalomban, interjúk terén (az nem volt olyan nagy mértékű) jóval terjedelmesebb. Ki lehetett volna dolgozni sok más apróságot ezzel kapcsolatban, de erre sajnos nem került sor, mert az érdeklődésem másfelé fordult. Mégpedig úgy, hogy 1966-ban Albert Eskeröd osztályvezető, jól ismert néprajzos, akit második nagy jóakarómnak mondhatok, írt Svenssonnak egy levelet, amelyben megkérdezte, hogy tudna-e az ő szemináriumából ajánlani valakit ahhoz, hogy a svéd mezőgazdasági akadémia külön gyűjteményét – amelyet múzeumként is kezeltek – az Északi Múzeumhoz (Nordiska Museethoz) való kerülése előtt egy fél vagy egy évig kezelje, átnézze. A költöztetést elő kellett készíteni, fényképeket rendezni, hogy az átkerülésekor ne legyen káosz. Ez különben bevált módszer volt: ha az Északi Múzeumba kellett munkaerő, akkor mindig Svensson professzort kérdezték meg, mert ott volt a legjobb néprajzi képzés ebben az időben.

Svensson professzor engem ajánlott, így 1966. június 1-jén a múzeumhoz kerültem mint segédmuzeológus, és Albert Eskerödnél, az ő villájában laktam egy évig. Amikor ennek a munkának vége lett, természetesen maradtam a múzeum kötelékében, 1967 végéig segédmuzeológus státusban, két év elteltével pedig muzeológus státusban. Ez 1973-ban megszakadt, mert egy évre az uppsalai egyetemre kerültem. Utána visszakerültem az Északi Múzeumba, majd 1976-tól 1980-ig ismét teljes állásban az uppsalai egyetemen oktattam. 1980-ban a múzeum kultúrtörténeti kutatóosztályának lettem a vezetője, egészen 1987-ig. Akkor alakult egy tudományos tanács, amelynek 1993-ig tagja voltam, majd alakult egy újabb osztály, egy mamutméretű osztály, ahol újra osztályvezetőnek neveztek ki, és az utolsó két és fél évet ebben a státusban töltöttem. Ez volt nagyjából a keret.

1976 és 1980 között nem is voltál a múzeumban?

Nem. Svédországban egy csodálatos rendszer működik. Mindenkinek joga van megszakítani a munkáját, és egy más intézménynél dolgozni. A feltétel csupán az, hogy státusban ne legyen alacsonyabb, ugyanolyan legyen, vagy kicsit följebb, és akkor az intézménynek kötelessége szolgálati szabadságot adni. Tehát soha nem hagytam el az Északi Múzeumot, mindig is annak a kötelékében maradtam. Boldogan helyettesítettek, mert abban az időben már nem volt könnyű jó álláshoz jutni. Aztán még egyszer előfordult hasonló. Mielőtt utoljára osztályvezető lettem ezen az új osztályon, azt megelőzően egy évig az uppsalai egyetemen dolgoztam, de más helyen, a multietnikus kutatóintézetben. Abban az időben már teljesen migrációs kérdésekkel és a bevándorlókultúrák kutatásával foglalkoztam.

Erről az első könyvedről még mondjunk pár szót!

Ez az állattartásnak vagy – mondhatnánk – a legeltetésnek, az állatok őrzésének a struktúrájával foglalkozik, részben eszközök segítségével. Föltűnt nekem, hogy a gyűjtemé-

nyekben nagyon sok olyan tárgy található, amely az állatok szabad mozgásának akadályozását célozza. Skandináv területen sikerült három pásztorkodási, állatorzási típust elkülöníteni egymástól. A déli részeken, ahol a falvak nagyobbak, működött a falupásztor, aki közös nyájban őrizte az állatokat. Ugyanez van például német területeken és Magyarországon is, csak Svédországban nem olyan nagyok a nyájak. Egy másik típus főleg az ország középső részére jellemző, ahol kerítésekkel védték a szántókat, olykor a legelőket. Mindamellet mechanikus eszközöket is használtak, hogy a jószág mozgását korlátozzák, ne kóboroljon el, ne törjön ki a bekerített legelőről. Ezek egyszerű kerítések, ágasból, kilométer hosszan, amin viszonylag könnyű egy tehénnek, birkának keresztültörnie. Eszközökkel akadályozták ezt, vagy egy táblát tettek a szemé elé, amelytől legelni tudott, de ha a fejét fölemelte, a tábla eltakarta a szemét. A harmadik típus az északi vidékekre jellemző, ahol részben havasi gazdálkodás folyik, és ahol hagyományosan az asszonyok és a lányok végezték ezt a munkát. Ez aztán összekapcsolódott a tejtermelésével és feldolgozásával ott, ahol sajtot is készítettek.

Ez beleilleszkedik egy tejjgazdasági és egy állathasznosítási rendszerbe.

Igen, ezt így is meg lehetne fogalmazni. Itt talán túlságosan is nagy összehasonlító anyagot alkalmaztam, ami nem volt mindig indokolt, hogy miért hozok annyi párhuzamot, főleg Közép-Európából és a német nyelvterületről.

Ha ki akarnék térni elméleti megfontolásokra, Svédországban tanultam meg, hogy a problémát definiálni kell, mielőtt az ember nekilát. Itthoni néprajzi képzésem során nem szembesültem ilyen módon vele: szénagazdálkodás? Vessük bele magunkat, nézzük meg, mit csinálnak, hogy vannak a birtokviszonyok, stb.! Svédországban azt tanultam meg, hogy ha a téma adott, akkor ki kell dolgoznunk valamilyen koncepciót, hipotéziseket kell alkotnunk. Például ezzel a témával kapcsolatban mondjuk meg, hogy miért készültek ezek a mechanikus eszközök ilyen nagy kiterjedésű területen és ilyen óriási formai gazdagságban. Mikor már valamelyest az anyag birtokába jutottam, neki kellett ülni és kidolgozni valamilyen elképzelést, hipotézist ezekre a kérdésekre. Az ezután gyűjtött anyagot mindig be lehet illeszteni valamilyen elképzelésbe. Ez nem rossz, noha néha tévútra vezet, de mint munkamódszer nagyon használható.

Ennél veszélyesebb tévút, mikor az anyag öncélúan gyűlik, adat adat hátán, koncepció nélkül. Mai napig látunk ilyen megközelítéseket, ahol hiányzik ez a kezdő hipotézis.

Igen. A néprajzi munkálkodásban persze itt is, ott is egy másik célkitűzés is van: menteni a menthetőt. Akkor nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy heteken, hónapokon keresztül az íróasztal mellett spekuláljunk. Akkor gyerünk, a 24. órában vagyunk, meg kell menteni. De ma már nem lehet így gondolkodni.

Későbbi cikkeid a viseletről, a tárgyról mint múzeumi objektumról módszertanilag is átgondoltak.⁹

Valóban, de akkor már volt egy koncepcióm, amely a doktori munkában még nem érvényesült annyira. Később született öt-hat olyan tanulmányom, amelyek kifejezetten

néprajzi tárgyfeldolgozással foglalkoznak. Ilyen volt például az, amikor a gyermekmunkáról írtam, hogy a gyerekek milyen segítőeszközöket használnak – csak erre koncentráltam. A másik: a tárgyak mint a kommunikáció eszközei. Mi mindent lehet kifejezni tárgyakkal? Például a szék: a székek sok mindent megmagyaráznak. Nagypáink, nagyanyáink egyenes hátú székben ültek, nagyon kényelmetlenül. Miért? Ők is nyugodtan készíthettek volna kényelmesebbet, de nem, így akarták. A 19. század végétől, az irodai munka elterjedésével bukkannak fel a nehéz székek, amelyeket kifejezetten azért építettek így, hogy ne húzogassuk őket: ha leülünk egy ilyen székbe, ott is maradunk. Az efféle elképzelésekből próbáltam valamit megragadni. Továbbá: a tárgyaknak életük van, van fizikai életük, szociális életük és imaginárius életük, és ezeket el kell egymástól különíteni. Akkor már így nyúltam a tárgyi anyaghoz, és nem úgy, mint a doktori munkában.

Ebben az időben, az 1960-as években magán a múzeumi gyűjteményi munkán belül is lezajlott egy nagy változás Svédországban, de egész Észak-Európában is. Az 1970-es év választóvonal abban a vonatkozásban is, hogy lassan átformálódott a múzeumokhoz és a múlt tárgyaihoz való viszony. Te elég hamar reflektáltál ezekre a változásokra. Írtál arról, hogy a kultúrtörténeti múzeumoknak milyen létjogosultságuk van továbbra is, de akkor ez a dokumentációs munka új irányba fordult, és új formákat talált. A jelenkutatásra gondolkodok.

Az elmúlt hónapokban egy heves és keserű muzeológiai vita zajlott le a *Svenska Dagbladet* újságban, amely az ország második legnagyobb lapja. Öt-hat alkalommal került terítékre a múzeum. A Történeti Múzeum élére kineveztek egy új igazgatót, Arne Berget, egy középkorú embert. Itt a régészeti anyag mellett található a történeti anyag 1520-ig: azért addig, mert akkor alakult ki a központi hatalom Gustav Vasa királlyal, akit 1522-ben koronáztak meg. Ez az Arne Berg a következőképpen határozta meg a stockholmi Történeti Múzeum feladatát, és ez elsősorban a tárgyi anyagra vonatkozik: a történeti múzeum munkálkodása csak annyira és olyan értelemben képzelhető el, amennyiben mai problémákat segít megoldani. Erre fölhördült az egész múzeumi világ. Ez összekapcsolódott azzal, hogy az új igazgató hat személyt eltávolított a múzeum kötelékéből, mégpedig azokat, akik kifejezetten a tárgyak szakértői voltak. Őrült vita kerekedett, amely még ma sem ért véget.

Visszatérve 1970-re, a néprajzi gyűjteményekre, azt hiszem, hogy ettől kezdve a néprajzi szemlélet szerint – amely a múzeumok is áthatotta – tárgyakra és összehasonlításra nem volt olyan szükség, mivel a néprajzi gondolkodás inkább a folyamatokat próbálta középpontba állítani.

A másik egy nagyon veszélyes és komoly dolog. Látszik ez Magyarországon is, de Svédországban még inkább, ahol a gyűjtemények és a múzeumok sokkal nagyobbak és régebbiek, hiszen soha semmi veszély nem fenyegette őket, háború nem volt. Olyan óriási gyűjtemények jöttek létre, hogy már nem tudják kezelni, átlátni. Létezik egy múzeumi morál, ami azt mondja, hogy az anyagot gyűjteni kell, a kulturális örökséget meg kell őrizni ilyen meg olyan megfontolásból, de mára a gyűjtemények olyan óriásiak, hogy nyugtalanságot keltenek azokban, akik a múzeumért felelősek, tehát a vezetőikben, minisztériumokban, mert nem bírnak vele.

Nem látszik az értelme, a haszna, vagy túl sokba kerül fenntartani?

Azon folyik a vita, hogy az ilyen óriási gyűjteményeknek a létjogosultságát nehéz megfogalmazni olyan módon, hogy az valóban hasson azokra, akik a múzeumokat pénzelik: a helyhatóságok, a megyék és az állam, meg a magángyűjtemények. Az Északi Múzeum voltaképpen egy alapítvány, de állami finanszírozással. A fenntartás, a konzerválás olyan óriási, hogy egyszerűen nincs kontroll alatt; olyan, mint egy áradat, nem lehet megállítani.

Svédországban a múzeumok másként működnek, mint Magyarországon: van a múzeumi vezetőség, igazgató, osztályvezetők stb. Ezenfelül létezik a múzeumi tanács, amelynek tagja az igazgató és talán még egy szakember, de a többi 5-6-7 személy a minisztériumból, ilyen-olyan hatóságtól jön, lehet valami banki ember, valamikor író, s van, amikor művész. Fölállnak és megkérdezik: „Miért kell ebből a tárgyból 37, nem elég hét?” Várják a választ, és mindig ugyanazt, hogy igen, igazuk van, elég hét, hagyjuk.

Mielőtt Arne Berget kinevezték volna a Történelmi Múzeum igazgatójává, a Kulturális Minisztériumban dolgozott. Múzeumokkal is foglalkozott, s ezeket a gondolatokat ott szívta magába. Nehéz ügy, mert az egész nem lehet a szőnyeg alá söpörni: egyszerűen nem lesz anyagi eszközünk, hogy a gyűjteményeket valamelyest életben tudjuk tartani. Ugyanakkor nem készültek tárgyfeldolgozások. A múzeumi gyűjteményeknek 1–5 százalékát szólaltatjuk meg, hol kiállítás formájában, hol tudományos méretű feldolgozásokban. A többi tárgy van, van, de minek? Ez a kérdés nyugtalanítja mindazokat, akik pénzelik a múzeumokat.

Erre új megoldást próbáltak kidolgozni a jelenkutatással.

Pontosan. A jelenkutatás alapvető célja, hogy a gyűjteményünket olyan tárgykörökkel egészítsük ki a társadalom különböző részeiből, amelyekből hiány van, és főleg a mi időnk-ből, a jelenkorból valók.

Ez már egy elméleti fordulatot is jelentett: kiegészíteni a kultúrhistoriai arculatot egy, a jelen problémáira érzékeny szociológiai szemlélettel.

Így van! Jelen voltam, amikor a Samdok megalakult. Később kiderült, hogy a Samdok működésén keresztül bejöttek ugyan tárgyak, de egyáltalán nem olyan mennyiségben, ahogy azt az eredeti koncepció kijelölte. Nem valósult meg nagy tárggyűjtés, részben azért, mert a tárgyakat nem lehet elhelyezni.

Miután a kutatási szemlélet megváltozott, olyan értelemben, hogy inkább a folyamatok váltak a kutatás céljává, a múzeumi tárgyak kicsit elvesztették a jelentőségüket. Azelőtt – mondjuk körülbelül 1970-ig – valóban voltak monumentális, nagy tárgyfeldolgozások, vastag kötet jelent meg a cséphadarókról¹⁰ és mindenféle ilyen technikákról – ma már ilyen senki nem ír. Vannak utalások itt-ott, de ennek a korszaknak vége; lehet, hogy majd később visszatér.

1969-ben Åke Daun jelentetett meg egy nagy hatású könyvet egy bezárásra ítélt gyár körül élő településről és az ottani konfliktusokról. Nagy siker volt, és sokak számára jelölt ki új, a jelenre fogékonyabb szemléletmódot.¹¹ Az 1980-as, 1990-es években

már az Åke Daun által kialakított szemléletet is meghaladták, és most már egészen másfelé tartunk. Ez volt a néprajz tudományos megújulásának az egyetemi vonala, amely az észak-amerikai angolszász elméletekre épül, Svédországban részben norvég közvetítéssel. Ez az irány folytatódik, és ebből nő ki az, amit Orvar Löfgren átvitt Lundba, mikor átvette a néprajzi tanszéket. Ő és Jonas Frykman együtt alakítják ki az új munkamódszert, a kultúranalízist. Ez tulajdonképpen a régebbi néprajzi tevékenységben is benne volt, ebbe minden belefér. Amit mi csináltunk ötven-hatvan évvel ezelőtt, az is már egyfajta kultúranalízis volt, csak ennek finoman kidolgozták az összetevőit, különböző teóriákkal is alátámasztva. Ez természetesen találkozott egy múzeumi néprajzi felfogással is, ami aztán az úgynevezett Samdok, a jelenkutatás módszerében és szemléletében csúcsosodott ki.¹²

Úgy kell ezt érteni, hogy a múzeumot egy külső, erősebb elvárásrendszer mozdította ebbe az irányba, vagy volt egy belső, muzeológiai szemléletformálódás is, amely beláttatta ezt?

Igen, pontosan így. Az indíték és az első években folyó munka kifejezetten múzeumi szemléletű volt. Abban az időben a Nordiska Museet anyagi kultúra és társadalom osztályán, ahol dolgoztam, az osztályvezető egy velem egyidős, kitűnő muzeológus, Göran Rosander volt, aki nemrég vette át az osztály vezetését. A múzeum százéves évfordulóját terveztük megünnepelni, nagy tervek voltak, amelyekből sajnos – ma már nem nagyon lehet tudni, hogy gazdasági vagy más okokból – nem született különösebb eredmény. Ekkor a mi osztályunkon – ahol voltunk vagy nyolcan-tízen – fölvetődött, hogy a tárgyi gyűjteményeket ki kellene egészíteni. Nemcsak arról volt szó, hogy innen meg amonnan nincs anyag, hanem arról is, hogy egyes korokból sincs. Nézzük meg, mi hiányzik a korunkból, az utóbbi évtizedekből. Kidolgoztunk egy tervet, és készítettünk egy néhány oldalas jelentést, ahogy minden osztályértekezletünkről szoktunk a múzeum vezetősége számára. Ez óriási visszhangra talált, és a főigazgató, egy Hans Hansson nevű középkori régész kiadta valamennyi osztály munkatervének, hogy ebben a szelvényben a saját anyagukról ők is próbáljanak hasonló munkatervet kidolgozni. Ez 1971-ben történt.

Ekkor megindult egy olyan gyűjtés, amely az utóbbi évtizedek anyagát hozta be?

Megindult, és ez a szemlélet kezdett lassan kialakulni, amelyből igazi Samdok nem lett – majd csak néhány évvel később –, de a gondolat itt formálódott meg.

Mit kezdtek gyűjteni? Újabb háztartási eszköz-készletet vagy a dalarnai népművészet folklorizálódott változatait?

Berendezéseket, viseleti darabokat, s elkezdődött például az új, az akkor divatos viseleti daraboknak a múzeumba vitele. Azokból a bútordarabokból hoztunk be, amelyek az 1950-es években divatosak voltak, de már kezdtek kikopni.

Leginkább a viselet és a házberendezés talált visszhangra. Amikor a Samdok létrejött, akkor ezt fölosztották munkacsoportokra, és az egyik munkacsoport a ház lakbe-

rendezésére, viseletre vagy arra koncentrált, ami egy háztartáson belül előfordult – ez működött a legjobban, és ez hozta be a legjobb tárgyi anyagot.

A Samdok alapvető feladata eredetileg tárggyűjtésre vonatkozott, ám ez lassan szinte megszűnt. Még gyűjtenek ugyan tárgyakat, de már egyáltalán nem ez jellemzi a mai Samdok-ot, hanem tulajdonképpen az írásos följegyzések és az elbeszélések.

Te részt vettél ennek a Samdok-koncepciónak a kialakításában.

Igen. Amikor a százéves jubileum előkészületeiben a tárggyűjtésnek ezek az új koncepciói formálódtak, hogy időben terjesszük ki napjainkig, abban még benne voltam, viszont éppen ez időben kerültem az uppsalai egyetemre, úgyhogy a Samdok további fejlesztésében már nem vettem részt.

Most kapcsoljuk össze a két szálát! A néprajz megújulásához az egyik út tudománytörténeti jellegű, a társadalom fejlődésére való érzékeny reagálás volt, a másik pedig muzeológusi. A kettőnek eredetileg semmi köze nem volt egymáshoz, de lassan ez a szemlélet elterjedt a Samdok-on belül. A tárggyűjtés ezért veszítette el a jelentőségét, tudniillik problematikus lett. Olyan terveket dolgoztunk ki, amelyekre azt mondta valaki, hogy ha mindezt megvalósítjuk, akkor az egész [Djurgården-] félszigetet – ahol a múzeum és még más múzeumok is elhelyezkednek – ötven év múlva teljesen beborítjuk tárgyakkal. Ebben valóban volt igazság. Akkor az lett a jelszó, hogy ne tárgyakat, hanem azok dokumentációját (leírás, rajz, fénykép, videó) hozzuk be. Tárgyat csak olyat, amelynek kifejezetten tartalmi jelentősége van, ami nagyon fontos. Hogy egy nagyobb tárgyat vegyünk példaként, a szerencsétlenül járt Estonia hajó leszakadt kapuját, amely az egész katasztrófát okozta, bevitték a hajózástörténeti múzeumba. Ennek óriási a látogatottsága, az emberek nézegetik, mi történt, hogy történt. Vagy történt olyan, hogy a tárgyat behozták, és az népszerűvé vált – vannak lábbilincsek, amelyeket a börtönbe való bekerülés helyett rá lehet tenni a delikvensre, és annak segítségével állandóan nyomon lehet követni a mozgását. Ha ezt elviseli vagy vállalja, akkor otthon töltheti a raboskodását, de nem szabad elhagynia egy bizonyos területet, mert állandóan kapcsolatban kell maradnia egy központtal. Ilyesmit gyűjtünk a Samdok-on belül, de a gyűjtés mai struktúrája teljesen a néprajzi gyűjtés szokásos módját követi, tehát interjúkon keresztül.

Meddig volt élő kapcsolatod a Samdokkal?

1980-tól, amikor újra kapcsolatba kerültem velem, már egészen más Samdok volt. Akkor a múzeum kultúrtörténeti osztályának voltam a vezetője, és a Samdok működése, ha formailag nem is, de részben idetartozott. Részt vettem sok továbbképzési tanfolyamon, értekezleteken.

A gyűjtés és a dokumentálás mellett a közönségkapcsolatok bővítése is a Samdok céljai közé tartozott?

Nem, az nem mondható.

Mert ha a kutatás a jelen felé fordul, akkor várható, hogy az érdeklődés is nagyobb lesz iránta. Ez következmény, vagy bele volt kalkulálva a programba?

Ez inkább következmény lett, ugyanis ezek a Samdok-publikációk elérhetőek könyvkereskedéseken keresztül is. A Samdok valamiféleképpen ismert a társadalomban; egy átlagos városi lakos nyilván nem hallott róla, de sokan ismerik, akik rendszeresen látogatnak múzeumot.

Neked 25–30 év távlatából rálátásod van arra is, milyen ennek az utóélete? Ma egy harminc évvel korábbi állapot már történeti távlatban jelenik meg, az hogy az 1970-es években mi volt, ma már nem a jelenkutatás része.

A Samdok állandóan követi a változásokat. Az a lényege, hogy egy jelenséget ne a 24. órában regisztráljunk, hanem a maga funkcionális egészében ragadjuk meg. Az elmúlt egy-két évtized Samdok-munkálkodása mindig azt rögzíti, amikor éppen történik valami.

A Samdok-nak volt egy másik pillére is. Épp az 1970-es években a következő múzeumi jelszó került a köztudatba: „Ott áss, ahol állsz!” Ha az ember jól utánagondol, akkor ennek óriási jelentősége van. Ma már nem nagyon beszélnek róla, de akkoriban ez egy-fajta vezényszó volt.

Ehhez persze az is kell, hogy sok helyen álljon valaki, aki ott ásni tud. Sok olyan hely van, ahol senki sincs, és másnak kell odamenni.

Igen, így van. Ha valaki például kikerül ebből az intézetből, állást vállal, és mellette kíván néprajzot folytatni, akkor ásson ott, ahol áll. Valamit találni fog.

Egy korábbi időszakban, Erixon idejében a skandináv néprajz erőssége volt a komparatív, összehasonlító vizsgálat. A Samdok megőrzött valamit ebből?

Nem, ebből semmit. Sajnos doktori munkát Samdok-anyagból még nem írtak, ami szinte tragédia. Meglepő, de valóban így van: könyvek, jelentések, cikkek százaai készültek el, de doktori munka nem jelent meg. Ma sem értem, miért, erre nem tudok választ adni. Ha jól emlékszem, vagy 15 éve volt egy nagy értekezés (ilyen minden évben szokott lenni), és szóba került, hogy mikor jön az első doktori munka; nem jött, noha nyilvánvaló, hogy az anyagot használják.

Amikor doktori szemináriumot vezetett Uppsalában, nem mutatkozott eziránt érdeklődés?

Mutatkozott, megemlítettük, de az uppsalai egyetem profilja és a felosztás kicsit más. Az uppsalai egyetemen a folklorisztika régóta erősebb; Anna-Brigitta Ruth, a neves mesekutató dolgozott akkor ott. Az én időmben nem sok doktori munka jelent meg – egy évben talán csak egy –, és azoknak a nagyobbik része folklorisztikai jellegű volt. Csupán az utóbbi időben készült egy-két általános néprajzi könyv, például a falutörvényekről. Ahogy látom, a legutolsó években a folklorisztika csaknem kiszorult azzal, hogy a nép-

rajz szinte magába szívta. Nincsenek jó fiatal folkloristák, illetve egy van, Alf Arvidsson úr, Umeaban. Persze vannak folkloristák, igen ám, csak hogy elmentek máshová.

Rátérve egy másik munkádra: a külső szemlélő számára ez a régészeti feldolgozás egy nagy váltás, a jelen bemutatásától a régmúlt felé.¹³ A pályádat ismerve nem meglepő, mert a régészeti érdeklődésed már korábban is megvolt, itt mégis egy újfajta anyagot és újfajta értelmezést látni.

Németország északnyugati partvidékén régészek az 1960-as évek elején kiástak egy viking kori települést, a mai Elisenhof község közelében, Schleswig várostól nyugatra, a tenger mellett. Erről megjelent több kötet.¹⁴ Feltárták, de hogy valaha minek hívták, nem tudjuk. Nagyszerű anyag került elő, amelyből a régészek feldolgozták a vastárgyakat, a bőrtárgyakat, egyebeket. Viszont előkerült egy hatalmas, fából készült tárgyi anyag, mivel abban a földben a fa konzerválódott. A régészek nem nagyon értettek ehhez, próbálták a feldolgozásba helyi, északnémet néprajzosokat belevonni. Vezetőjük, Albert Bantelmann eljött Svédországba azzal, hogy a mi segítségünket kéri, tekintettel arra, hogy az Északi Múzeumnak óriási tárgyi anyaga van. Később rám bízta, hogy próbáljak egy kis stábot összehozni. Egyik munkatársam a textilanyaggal foglalkozott, egy másik fiatal néprajzos, J. Myrdal (most professzor az Uppsala melletti Ultuna mezőgazdaság-történeti tanszéken) pedig a termelőeszközökkel. Kaptunk egy külön helyiséget, megérkezett hozzánk a teljes tárgyi anyag, a faanyag, a bőr meg a textil. A túlnyomó része faanyag volt, ami a gazdasági élethez, a házhoz és az építkezéshez kapcsolódott. Több száz tárgy, némelyik egész elképesztően kitűnő. Én – többek között – a zárat dolgoztam fel. Ez a település önmagában is érdekes, tudniillik teljes egészében egy trágyahalomra épült, és a 700-as évek közepétől a 900-as évekig állt fenn, tehát a viking korban. Kapcsolatai részben a nyugati szigetvilág felé, a frízek felé mutatnak, és ami nagyon érdekes, mintha nem lett volna kapcsolata a másik oldal, a kontinens felé. Az a városi kultúra, ami ettől az Elisenhoftól csak 40–50 kilométerre kialakult, kulturálisan akkora távolságot jelentett, mint ami ma Magyarország és Anatólia között van.

Írott források voltak ehhez?

Semmi. Azt sem tudjuk, hogy kik éltek itt, hogy a szigetvilágból jöttek-e a szárazföld felé. A történészek szerint valószínűleg frízek voltak (mi a történeti anyagot nem nagyon érintettük). Megpróbáltuk rekonstruálni a napi életet, a foglalkozásokat, a házberendezést. Az eredmény elég imponáló volt, például olyasmit meg tudtunk állapítani, hogy az eszközkészlet milyen kezdetleges volt, hogy egy agyagedény több generációt kiszolgált. Viszont nagyon jól élhettek, élelmiszer tekintetében nem volt semmi probléma, egy háztartásnak több tehene volt. Élelmiszert állítottak elő, húst, valamilyen formában tejtermékeket, valószínűleg sajtot. Azonosítani lehetett, ami a sajtteljesítéshez tartozik, ezt valószínűleg eladták a városi környezetben.

A többi tárgycsoporttal nem is kerültek kapcsolatba?

A tárgyi anyag egy részét nehezen lehetett azonosítani. Abból próbáltunk következtetni, ami egyébként megvolt. Az Északi Múzeum óriási gyűjteményei segítségével tudtuk „megszólítani” ezeket az elisenhofi tárgyakat.

A kötet tele van párhuzamokkal.

Pontosan. A zárberendezés, lakatok és egyéb párhuzamait megtaláltuk a 19. századi középsvéd tanyákon. Ezeket középkori források (falfestmények, könyvillusztrációk) is kiegészítették. A viking kori egyszerű technika bizonyos mértékig később is megmaradt. Azt hiszem, ilyen jellegű, jelentős néprajzi és régészeti össz munka, mint ami ebben a sorozatban megjelent, nemigen fordult elő.

Később az érdeklődésed más irányba fordult, az identitás-állampolgárság témakör felé.

A 2. világháború után folyamatosan egyre több külföldi érkezett az országba. Ez az 1970-es évekre olyan fokra jutott, hogy a bevándorlók kapcsolatos munka, gondoskodás, az integrációval kapcsolatos kérdések az élet minden megnyilvánulását áthatották. Például a bevándorló kultúrák különböző részei hogyan viszonyulnak a temetkezési szokásokhoz? Külön temetőrészeleket adjunk nekik?

Ez bevonult a néprajzba is. Az első néprajzi munka, amely bevándorlók kapcsolatos, Billy Ehn könyve, aki az umeai egyetemen a mai napig professzor. Az 1970-es években írt egy doktori munkát egy délsvéd ipartelephez bevándorolt jugoszláv munkásokról, akik lehettek pár százan. Kitűnő néprajzi szemlélettel dolgozott, lejárta azokba a helységekbe, ahonnan ezek a bevándorlók eljöttek. Fölmérést készített a helyszínen, és erről írt egy monográfiát.¹⁵ Ezután egész sor ilyen munka született.

Mikor 1980-ban visszatértem az Északi Múzeumba, már kifejezett igény volt arra, hogy nézzünk utána a dokumentáció különböző szektoraiban a kutatóosztálynak, hogy mi is történik az országban, és dokumentáljuk a bevándorlók kultúráját. Lassan kidolgoztam egy munkatervet, amelyből sok minden megvalósult. Nem tértünk ki például az életkérdésekkel kapcsolatos munkára. Ezt történészekkel és szociológusokkal együtt végeztük, több millió korona költségvetéssel.

Elkészült egy életútfelelő?

Hogyne, óriási méretekben. Csak nem sikerült közös földolgozást készíteni, nem született olyan mindenre kiterjedő kötet, amely az egész életsors kutatást bemutatta, kiértékelte volna. Túlságosan elaprózódott cikkek születtek, és készült néhány doktori munka. De az egészet nem sikerült az érdeme szerint feldolgozni.

Ezt azért említettem meg, mert mikor ennek a projektnek kidolgoztuk a terveit, akkor elég határozottan belevettük a bevándorlókat. Észtekkel, olaszokkal készítettünk mélyinterjúkat. Volt két munkatárs, aki egy évig csak az észtekkel foglalkozott. Óriási anyag gyűlt össze, több száz magnószalag (orsón). Ezt mint örökséget az utódaimra bízom, hogy lássanak hozzá, mert különben az anyag tönkremegy.

Ebben a kutatásban három intézmény vett részt: az Északi Múzeum, az uppsalai Néprajzi Intézet és az umeåi Történeti Intézet, ahol egy adatbázist akartak létrehozni, mivel az ottani egyetem viszonylag új. Mi képeztük ki az összes interjúirányítót, legalább húsz embert, s persze mi is csináltunk interjúkat. Én ennek a szervezésével és vezetésével foglalkoztam elsősorban, rendszeres szemináriumokat tartottunk, ahol továbbadtam, amit tudtam: technikai dolgokat, az anyag tárolását, és nagy hangsúlyt fektettünk az erkölcsi és etikai kérdésekre. Ezt abban az időben dolgoztuk ki, és nagyon komolyan vettük.

A bevándorlás olyan mértékű volt, hogy bizonyos fokig magát a svédséget is új megvilágításba helyezte, hogy többféle kultúra, eltérő vallási hagyományok találkoztak.

Svédország a világ kicsiben, ahol minden előfordul: minden etnikum, minden nemzetiiség, minden nyelv, minden vallás. Most már ott tartunk, hogy mecseteket építünk több helyen, nagyobb városokban a muzulmánoknak külön részlegük van a temetőkben. Jelentősebb ipari és egyetemi városokban szinte minden negyedik emberen látszik, hogy külföldről jött. A bevándorlók jó része, talán egyharmada belevész a tömegbe, mert Skandináviából vagy Közép-Európából érkezik; a magyarjainkat már nem nagyon mondanám bevándorlónak, mert szinte csak sötétebb szemük, hajuk jelzi, hogy mások, de különben az egész megjelenésük, viselkedésük, ruházatuk nem árulkodik olyanformán, mint például a közel-keletieké, afrikaiaké.

A migrációkutatásban a hatásokkal és érintkezésekkel, vagy inkább a beilleszkedéssel foglalkoztatok, vagy a különböző csoportok egymás közti kapcsolataival?

Ennek különböző részeivel, tulajdonképpen szinte mindegyikkel. Néprajzi témákkal, például: bevándorló nők pozíciója a svéd társadalomban, az iskoláztatás, egy nagyon szép könyv jelent meg a bevándorló gyerekekről az óvodában.¹⁶ A stockholmi egyetemen van egy projekt, amely a bevándorló, főleg az arab országokból érkezett nők testkultúráját és szexualitását vizsgálja, összevetve a svéd társadalommal: mennyiben közös azzal, mit hoztak magukkal, mennyire tartják meg azt a rengeteg szokást, amely a körülmételéssel kapcsolatos.¹⁷ Több becsületgyilkosság történt, a legutóbbi körülbelül másfél éve. Egy 26 éves kurd lányt az apja meggyilkolt, mert nem úgy viselkedett, ahogy a családja, rokonsága és nemzetisége megköveteli. Nem ez volt az első, de olyan óriási visszhangot keltett, hogy a temetésén három miniszter és több ezer ember volt jelen. Persze kissé nagy ügyet csináltak belőle. Olyan ütközések vannak az egyes kultúrák és a svéd társadalom között, amelyek szinte megoldhatatlanok.

Ez a Svanberggel közös könyv ebből a migrációs kutatásból született.¹⁸

Igen, ez egy kézikönyv arról, hogyan dokumentáljuk a migrációs kultúrákat. Bevándorlókutatók hatalmas számban fordulnak elő minden egyetemen és minden diszciplínában, a pszichológiában, a történészek között és az orvostudományban is. Uppsalában megmutatkozott, hogy szeretnének kézhez kapni valamiféle eligazítást. Svanberg kollégámmal abból indultunk ki, hogy minden ország történetírásának elkerülhetetlen köve-

telménye, hogy bevegje a bevándorlók történetét, mert ez integráns része az ország történelmének. Bemutattuk, hogy hogyan alakult Svédországban a bevándorlókkal kapcsolatos kutatás, hogyan kapcsolódik ez a múzeumokhoz, sorra vettük a bevándorlással kapcsolatos, akkoriban használatos tudományos terminusokat. Ismertettük a szociológiában, a néprajzban gyakorolt munkamódszereket, az interjúkat, aztán szót ejtettünk a nyelvi problémákról, a gyermeknevelésről, rátértünk a kutatás módszereire, az adatközlőkre, a megfigyelésekre. Privát szféra, nyilvános szféra, család, hagyományok, zene, tánc, színjátszás, kézimunka, ételkészítés, anyagok, táplálkozás-kutatás, vásárlási modellek, lakókörnyezet, szabadidő, társadalmi életben való részvétel, egyesületek, a vallás kérdése, milyen kapcsolataik vannak az anyaországukban; egy fontos dolog az egészség, amelyet a néprajzosok nem szoktak mindig megkérdezni; aztán a jövővel kapcsolatos elképzelések. Ezt továbbvittük azzal, hogy az anyagot hogyan kell rendezni, tárolni, ki férhet hozzá, és milyen célra lehet használni.

Ezt a témát kifejtve és tartalmilag körüljárva a következő könyvedben dolgoztad ki.¹⁹

Az uppsalai egyetem migrációs központjában kidolgoztunk egy nagyobb, többéves kutatási programot, amelynek témája a multikulturális társadalom problémái, annak határai és lehetőségei. Én magam az állampolgársági témát terjesztettem elő, és egy évre kiléptem a múzeumból, hogy ott legyek munkatárs. Az idő alatt nem készült ugyan el a könyv, de ott vettem meg az alapjait.

A könyv központi problémája az, hogy milyen kulturális, öntudati és lelki problémákkal kerül szembe, aki állampolgárságot akar változtatni. Négy csoportot vizsgáltam meg közelebbről: a törököket, a chileieket, a perzsákat és a magyarokat. A törökök vendégmunkások, a chileiek először mint menekültek érkeztek, aztán átalakultak bevándorlókká, az irániak kifejezetten menekültek, a magyarok szintén. Időben egymás után magyarok, törökök, chileiek, perzsák, ők jöttek az 1980-as években. A magyar és a perzsa csoport annyiban egyezik, hogy viszonylag jól képzett emberekről van szó, a törökök egészen mások, a chileiek is bizonyos értelemben hasonlítanak a magyarokhoz.

Hogy esett a választásod éppen ezekre?

Először is időben különbözőek, tehát szinte évtizedenként lehetett tagolni őket. Kettő: a társadalomban való számarányuk. Három: tudtunk róluk, már írtak róluk. Nem magamnak kellett mindent kiderítenem, hanem ezt-azt már készen kaptam.

Az empirikus anyagban volt segítséged?

Itt-ott megkértem munkatársakat, és magam is készítettem mélyinterjúkat. Ez a legfontosabb forrás, a másik pedig az állampolgársági kérvények. A német és osztrák kollégák nem akarták elhinni, hogy hozzájuthattam ezekhez, ami náluk elképzelhetetlen. De a svéd nyitott társadalom, ott az ilyesmit kézbe lehet venni.

Ezek olyan részletesek és dokumentáltak?

Az állampolgárság komoly dolog mind a mai napig, noha liberálisabb, mint mikor mi kértük, az 1960-as évek közepe táján. Akkoriban ki kellett tölteni bizonyos kérdőíveket, velünk a rendőrség is készített interjúkat. Utána kiderítettek rólunk mindent anélkül, hogy tudtunk volna róla, mindennek utánajártak. Lundban például megkérdezték a professzoromat, a diákszövetséget, ahol ügyködtem, érdeklődtek a diákházban, ahol néhány évig laktam, tehát óriási munka volt.

Mindenkinek van egy dossziéja?

Normálisan körülbelül tizenöt oldal, de van, akinek száz oldal is. Ez elképesztően bőséges anyag.

A teljes anyag a rendelkezésedre állt?

Igen, egy bizonyos időszakból szűrőpróbaszerűen vettem mintát mindegyikből. Az egyetlen az volt, hogy a központi levéltárban az első sorban kellett ülnöm, nehogy valamit zsebre tegyek.

Adatvédelmi aggályok nem merültek föl?

Nem, mert nem adtam vissza névhez köthetően a dolgokat. Magunk közt mondom, hogy olyan szenzációs dolgokat tudtam meg, hogy abból meg tudnék élni, ha vissza akarnék élni vele. Kémkedések, visszautasított állampolgársági papírok, volt minden. Működik még egy hatóság ebben a migrációs iparágban, ahová a panaszokat küldik az elutasítás után. Ott is olvastam az indoklásokat, mindkét oldalról: az ügyvéd oldaláról is, mert sokan ügyvédhez fordulnak akkor, amikor valami nagy problémájuk van. Így tudtam képet alkotni, hogy ki hogyan éli meg az állampolgárság-váltást.

Összekapcsoltad a személyes beszélgetések anyagát a hivatalos papírokkal?

Néhány esetben igen. Előfordult mindkét oldalról, de általában ez hiányzott. Nagyon érdekes lett volna, ha kiválasztok mondjuk tízet minden oldalról, teljes összekapcsolással, ami többet adott volna, de nagyon nehéz lett volna összefogni. És nehéz megtalálni valakit, mert pontosan tudnom kell, mikor lett állampolgár, mivel nincs név szerinti ki-mutatás.

Az állampolgárság általában jogi kategória és jogi aktus, és az egész migrációkutatás nézőpontja inkább kulturális és társadalmi, és kevésbé jogi nézőpont.

Az állampolgársági téma különböző diszciplínáknak lehet a tárgya, elsősorban a jogászoknak. Én mást akartam megfogni, az identitásból adódó lelki mechanizmusok mibenlétére kerestem választ. És mivel elegendő esetet választottam ki, nemcsak az interjúkon, hanem mindenekelőtt az állampolgársági kérvényeken keresztül tudtam képet kap-

ni arról, hogy ez a négy csoport hogyan viszonyul az állampolgársághoz. Ezt aztán tovább lehet vinni, és a végső eredmény az, hogy e négy csoport közül melyiknek leg-erősebb az identitása, és hogy ez hogyan alakult.

Azzal is foglalkozol itt, hogy ezeknek a csoportoknak a tagjai az elhagyott országukkal milyen kapcsolatban maradtak? Van lényeges különbség ezek közt?

Óriási a különbség! A legharmonikusabb, talán a legegyszerűbb a törököknél, akik az állampolgárságot úgy tekintik, mint az identitásuk egyik összetevőjét. Nehezen és lassan válnak svéd állampolgárokká. Teszik ezt főleg azért, mert a török útlevelükkel nehezen tudnak mozogni a világban. A perzsák viszonya konfliktusosabb: attól függ, hogy Iránban éppen liberálisabb vagy konzervatívabb a politikai kurzus. Érdekes módon a nőket engedték utazni, hogy ápolják a rokonságot az otthoniakkal, mert az irániak számára a rokonság óriási jelentőségű. A hátországgal való kapcsolat érdekes módon különböztette meg a négy csoportot egymástól. A magyaroké volt a legrosszabb. Itthon gyűlöltek minket az első időkben, és az ebből származó védekezés megmaradt bennünk egészen a rendszerváltásig.

Mindebben benne van a saját élettapasztalatod is.

Természetes, másként nem is lehet. A népi demokráciák közül csak a keletnémetek és a magyarok vették komolyan az internacionalizmust. Hogy a magyarok miért, ezt nem tudnám megmondani. A NDK-nál értem, hogy egyébként nehéz megmagyarázni, miért van két Németország. Románok, lengyelek összekacsintottak egy kicsit a lakossággal. A chilei hatóságok új útlevelet adtak a menekültjeiknek is. Vagy meghosszabbították, azt mondták, jó, rendben van, mi is chileiek vagyunk. A magyarokra ez nem vonatkozott.

És hogy fogadták ezt a könyvet, milyen volt a visszhangja?

Pozitív volt. Kézikönyv lett bevándorlókörökben, egyesületek is vették. A könyvben két, ma aktuálissá vált problémakört érintettem. Az egyik a kettős állampolgársághoz való viszony. Amit mondani fogok, egy példája annak, hogy az ember előre nem tudja lemérni, milyen jelentősége lehet annak a kutatásnak, amelybe a fejszóját vágta. Svédországban 1999-ben kezdtek komolyan foglalkozni a kettős állampolgárság kérdésével. Ennek a háttere az, hogy az 1963-as európai konvenció szerint, amelyet Svédország is aláírt, nincs kettős állampolgárság. Ezen már az 1980-as években változtatni akartak, de a németek nem mentek bele, ugyanis Németország állampolgársági törvényei még a 19. századból valók, ami azt jelenti, hogy német vérnek kell folyni az ereiben valakinek ahhoz, hogy német állampolgár legyen. Ebben a könyvben külön fejezetet írtam a kettős állampolgárság jelentőségéről azok számára, akik a hazájukkal valamiféle kapcsolatot akarnak fenntartani. Főleg a törökök számára jelentett volna sokat, akik nem akartak svéd állampolgárok lenni, mert elvesztik az identitásukat, viszont jó kapcsolataik vannak Törökországgal.

Mindenesetre ez liberalizálódott az 1990-es években, és végre megalakult egy nagy,

kormány által kinevezett bizottság. Meghívtak a vitákra, és elmondtam a véleményemet. Nem tudom, mennyit nyomott a latban, mert voltak ott mások is, de 2001. júliustól a svédek is elfogadják a kettős állampolgárságot.

A másik kérdés: az állampolgárság egyik feltétele a nyelvtudás, ami benne volt az állampolgársági előírásokban egészen 1978-ig. Utána kihagyták, de most, az elmúlt évben ismét hangoztatják, hogy nagyon fontos lenne ezt a követelményt újra beilleszteni az állampolgársági követelmények közé, mert ezzel ösztönöznék a bevándorlókat a svéd nyelvtudás megszerzésére.

Volt ennek valamilyen negatív hatása?

Nagyon rossz tapasztalataink vannak a svéd nyelvtudásról az állampolgárság tekintetében. Ez egy összetevő, és nagyon fontos szimbólum.

Ez azt jelenti, hogy a svéd állampolgárok egyre kevésbé tudnak svédül?

Egyes csoportoknál pontosan így van. Azok, akik idős korban szereznek állampolgárságot, alig tudnak. Ez szimbolikus kérdéssé alakult, amelyet nagyon részletesen fejtegetek. Ennek révén ismét kapcsolatba kerültem a kormánnyal, és nemrég több újságíró is megkeresett.

Az elmúlt ősszel voltak parlamenti választások Svédországban, ahol a Néppárt többek között az állampolgárság és a svéd nyelvtudás kérdését a választási programja egyik központi elemévé tette. Én pozitív voltam a svéd nyelvvel kapcsolatban, sőt kifejezetten kinyilvánítom a véleményemet: kár, hogy kihagyták. Mikor a Néppárt megtudta, hogy pozitívan nyilatkozom erről, ezt kihasználták. A nyelvészek ugyanis nyelvi problémaként közelítenek hozzá, számukra érdektelen, én viszont másként fogom fel, identitásbeli kérdésnek. Egy választási programban ez marginális dolog, de úgy fölfújták, hogy a Néppárt népszerűsége a lakosság körében hét százalékról 13-ra ment föl! Az átlagsvéd ugyanis a bevándorlótól elvárja, hogy tudjon svédül, igaz? Persze ebben volt egy adag okos, ravasz demagógia is, tudták, hogy a svéd társadalomnak ez kell.

Ez is példa arra, hogy egy néprajzi témáról sosem lehet tudni, mire lehet felhasználni.

Az 1960-as évek óta többször jelentek meg írásaid itthon, az Ethnographiában is, kinti cikkeidben is többször hivatkozol magyar szerzőkre, példákra. Az egyszerre külső és belső helyzetedből hogy látod most a magyar néprajz helyzetét?

A probléma az, hogy noha a magyar néprajzzal mindig tartottam a kapcsolatot, és most, hogy többet vagyok itthon, sokat olvasok, ám mégisincs kialakult képem a magyar néprajzról.

Látsz elvégzendő feladatokat, esetleg olyanokat, amelyekben Te magad is szívesen benne lennél?

A néprajz eredményeit jobban ki kellene vinni a piacra, a köztudatba, mint ahogy szerintem ma van. Egy példát tekintve: Svédországban voltam 2001. szeptember 11-én, és

éppen másnap, mikor ennek az egésznek a társadalmi feldolgozása zajlott, három kollégám is szerepelt a rádióban. Tehát néprajzosokat számon tartanak, néprajzosok állandóan fórumot kapnak a televízióban, sajtóban, egyáltalán a médiában, olyan a helyzetük, hogy szinte irigylésre méltó. Ezt nem látom Magyarországon. Miért van ez így? Hisz mi az emberrel, a társadalommal foglalkozunk, és miért nem tapasztaljuk ennek a megjelenését olyan fórumokon, ahol ezekről szót ejthetnénk? Nagyon sok téma, amellyel foglalkozunk – a népi vallásosságtól a településkutatásokon keresztül –, aktuális kérdés: ezeket meg kellene mutatni! Ugyanis ha mi nem tesszük, nem várhatjuk el, hogy más tegye meg.

Az eredményeket úgy fogalmazzuk meg, hogy – mondjuk így az egyszerűség kedvéért! – legyen valami társadalmi haszna. Azzal elő lehetne állni, be lehetne mutatni, és elküldeni akár egy minisztériumi hivatalba, ha éppen aktuális téma, igaz? Nem azt mondom, hogy a magyar néprajzos elefántcsonttoronyban él, de azt hiszem, hogy ezelőtt egy kicsit jobb volt a helyzet. Érdeemes felosztani a szerepeket. Svéd egyetemeken több néprajzos hallgató van, mint a magyar egyetemeken, és ezek az emberek sok mindent magukba szívnak; olyasmit, amit a legkülönbözőbb helyeken hasznosítanak mint pedagógusok, tisztviselők, a médiában, ahol például nagyon sokan vagyunk. Régi tanítványaim olykor megszólítanak, akár újságírók is, őriznek valamit a néprajzi szemléletből, mindabból amit nálam tanultak. El kell magunkat helyezni a társadalom kategóriáiban, rétegeiben, hogy a tudásunk nagyobb szerepet kapjon.

Ehhez hozzátartozik, hogy ne vesztéséggént élje meg a néprajz, ha egy végzett szakember nem a szorosabban vett szakmában tevékenykedik, hanem annak a határain túl.

Sőt, ilyeneket kell kinevelni! Nemcsak azok számítanak szakembernek, akik a múzeumokba meg a tudományos intézetekbe kerülnek, hanem pontosan azt kell nézni, hogy hova lehetne elhelyezni valakit. Ehhez kellene valami nagy mecénás. Nemcsak tudománnyal és kutatással kell foglalkozni, hanem pontosan ilyen kérdésekkel is. A „néprajz hasznosítása a társadalomban” kérdéséből egy nagy projektet lehetne csinálni. Ebben nagyon szívesen részt vennék, mert ez a terület a kisujjamban van, ezt csináltam tulajdonképpen egész svédországi tartózkodásom alatt, leginkább akkor, mikor a migrációs témákon keresztül mind jobban megmutattuk, hogy kik vagyunk a svéd társadalomban.

Készítette Mohay Tamás

JEGYZETEK

1. Lásd *A kecske*. (Néprajzi Filmkatalógus, 86. film.)
2. Vö. Szabó Mátyás: Moldvai csángókról általában (Egyházaskozár). Kézirat: NM EA 2307. 23 p.
3. Vö. Szabó Mátyás: Vegyes néprajzi gyűjtések... (Dévaványa) Kézirat: NM EA 3954 (62 p.), 3956. (108 p.), 4045 (63 p.).
4. Lásd Szabó 1955a és 1957.
5. Milimárusok, tejjagdálkodás. Kézirat: NM EA 4008 (14 p.).
6. Szabó 1955b.

7. Szabó 1970; vö. Balassa 1973.
8. Svensson 1935.
9. Szabó 1972a; 1972b; 1979; 1980; 1983; 1984a.
10. Trotzig 1943.
11. Daun 1969.
12. Szabó 1984b.
13. Szabó et al. 1985.
14. Bantelmann 1975.
15. Ehn 1975.
16. Ronström et al. 1995.
17. Gernholm ed. 2002.
18. Svanberg–Szabó 1993.
19. Szabó 1997.

IRODALOM

BALASSA IVÁN

1973 Szabó Mátyás: Herdar och husdjur. [Nyáj és pásztor.] Ethnographia 84(1–2):147–150.

BANTELMAAN, ALBERT

1975 Die frühgeschichtliche Marschensiedlung beim Elisenhof in Eiderstedts. Landschaftgeschichte och Baubefunde. Bern – Frankfurt am Main: Peter Lang.

DAUN, ÅKE

1969 Upp till kamp i Båtskarsnäs. En etnologisk studie av ett samhälle inför industrinedläggelse. Stockholm: Prisma – Institutet for folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms universitet.

EHN, BILLY

1975 Sötebrödet. En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbruk. Stockholm: Tiden i samarbete med Inst. för Folklivsforskning.

GERNHOLM, LENA, ED.

2002 Lust, lidelse och längtan. Kulturella perspektiv på sexualitet. Stockholm: Natur och Kultur.

RONSTRÖM, OWE – RUNFORS, ANN – WALHSTRÖM, KARIN

1995 „Det här är ett svenskt dagis”. En etnologisk studie av dagiskultur och kulturmöten i norra Botkyrka. Värnamo: Mångkulturellt centrum.

SVANBERG, INGVAR – SZABÓ MÁTYÁS

1993 Etniskt liv och kulturell mångfald. En handbok i invandrardokumentation. Stockholm: Nordiska Museet.

SVENSSON, SIGFRID

1935 Skånes folkdräkter: en dräkthistorisk undersökning, 1500–1900. Stockholm: P. A. Norstedt & söner.

SZABÓ MÁTYÁS

- 1955a A Körös és a Berettyó alsó folyása vidékének szénagazdálkodása. /Szakdolgozat, ELTE Tártyi Néprajzi Tanszék./
- 1955b Fialat állatok szopását megakadályozó eszközök és eljárások. Néprajzi Értesítő 37:131–166.
- 1957 A Körös és Berettyó alsó folyása vidékének rétgazdálkodása. Néprajzi Közlemények 3–4:1–94.
- 1970 Herdar och husdjur. Stockholm: Nordiska Museet. /Nordiska museets handlingar, 73./
- 1972a Föremålstudiernas betydelse inom etnologin. RIG 55(2):37–54.
- 1972b Die Ziehschaukel in Skandinavien. Ethnologia Scandinavica 2:15–41.
- 1979 The Use and Consumption of Things. Ethnologia Scandinavica 9:107–118.
- 1980 Clearing of Stony Ground and Cultivation in Sweden. An Interplay Between Expertise, Organisation and Technique. Tools and Tillage 4(1):3–35.
- 1983 Människans plats i tingsamhället. Fataburen 57–64.
- 1984a Hur industriprodukterna kom till landsbygen. Kläder och skor. Fataburen 89–112.
- 1984b Samdok – a néprajzi jelenkutatás egy modellje Svédországban. Ethnographia 95(3):475–479.
- 1997 Vägen mot medborgarskap. Studier i medborgarskapsbyte och integration. Stockholm: Arena.

SZABÓ, MÁTYÁS – GRENANDER-NYBERG, GERTRUD –MYRDAL, JANKEN

- 1985 Die Holzfunde aus der frühgeschichtlichen Wurt Elisenhof von Mátyás Szabó, Gertrud Grenander-Nyberg und Janken Myrdal. Frankfurt am Main: Peter Lang.

TROTZIG, DAG

- 1943 Slagan och andra tröskredskap. Stockholm: Nordiska Museet. /Nordiska museets handlingar, 17./

Contemporary ethnography (*Tamás Mohay's* interview with Mátyás Szabó)

Mátyás Szabó studied ethnography at the university in Budapest between 1950 and 1955, during which time he collected a huge ethnographic material in the field. Having finished his education, he first went to Szeged and investigated aspects of animal husbandry in a European comparative perspective. In 1956 he used the opportunity to leave Hungary to Sweden. He continued with his former theme and published his PhD dissertation in 1970. From 1966 until his retiring he worked at the Nordiska Museet (in 1973 and between 1976–1980 also at the University of Lund) and participated in the Samdok programme from the beginning on. This interview attempts to provide some background knowledge both to his academic career and the emergence of Swedish ethnography that began to focus on contemporary issues from the 1970s on and which has soon become known as Samdok.